

RECENZIJOS

Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija), Leidykla „Mintis“, Vilnius, 1970, 518 p. + 1 žemėlapis¹.

Ši chrestomatija — labai svarbus ir labai laiku pasirodęs leidinys. Pokario metais tarmių tekstai beveik nebuvo skelbiami, o beveik visos ankstesnės tokių tekstų publikacijos yra arba beviltiškai pasenusios, arba per daug mažos apimties, kad galėtų patenkinti šių dienų kalbos mokslo reikalavimus ir poreikius. Kol tyrinėtojams rūpėjo tik stambiausi ir svarbiausi skiriamieji tarmių bruožai, kol pakako gruboko lyginimo su bendrine kalba ir kol beveik nešidomėta tarmių sintaksės dalykais, nelabai tų tekstų ir pasigesdavome. Tačiau dabar, kai yra išėjęs kapitalinis Zinkevičiaus veikalas², kuriame padaryta iš esmės viskas, ką įmanoma padaryti tradiciniais mūsų dialektologijos metodais, ir kuriame idealiai atsispindi tiek teigiami tų metodų bruožai, tiek ir principiniai trūkumai, senuoju keliu tarmių tyrinėtojams beveik nebėra kur eiti — tenka spręsti kur kas subtilesnes sinchronines ir diachronines tarmių fonologijos, morfologijos bei leksikologijos problemas ir, svarbiausia, plačiau pradėti tyrinėti tarmių sintaksę, iki šiol vis dar nesusilaukiančią rimtesnio dialektologų dėmesio³. Be stambesnio patikimų tarminių tekstų rinkinio, fiksuojančio maždaug visą mūsų šnektų fonologijos, morfologijos ir sintaksės reiškinių įvairovę, tokį darbą nelengva būtų net pradėti. Pagaliau negali būti jokios abejonės, kad tik rinkinys, kuriame fiksuojami maždaug visų šnektų tekstai, gali visai objektyviai parodyti tai, ką iš tikrųjų yra pasiekęs sinchroninis tarmių, ypač jų fonetikos ir fonologijos tyrimas. Čia nepasislėpsi nei už sklandžių ir išradingų formulavimų, nei už atskirų efektingų pastebėjimų, nei už drąsių diachroninių hipotezių — čia būtina visiškai tiksliai žinoti ir fiksuoti visus kiekvienos šnektos fonologinius elementus. Iš nenuoseklumų ir prieštaravimų, pasitaikančių tokiame rinkinyje, nesunku suvokti, kurios tarmės ir kurios jų ypatybės yra gerai iširtos ir kurių vaizdas tebėra miglotas, reikalingas tolesnio tyrinėjimo. Todėl ne tik recenzuojamosios chrestomatijos teigiamybės, bet ir jos trūkumai gali suvaidinti tikrai reikšmingą vaidmenį mūsų dialektologijos raidoje, netgi tapti naujo, subtilesnio, gilesnio ir konkretesnio tarmių tyrimo etapo pradžia, jeigu tik pasistengsime visapusiškai, *sine ira et studio* ją išnagrinėti ir įvertinti, išryškinti kiekvieną jos netikslumą — nuo stambiausio iki smulkiausio. Deja, tai padaryti vienam žmogui ir, be to, vienoje ribotos apimties recenzijoje

¹ Chrestomatiją sudarė LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto moksliniai bendradarbiai E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Rokaitė-Vanagienė, A. Vidugiris; redagavo E. Grinaveckienė ir K. Morkūnas.

² Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966; recenziją žr. Baltistica, IV(1), 1968, 135 tt.

³ Nespausdinta Šukio monografija „Pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmių sintaksinės ypatybės“ (Vilnius, 1965) nagrinėja iš esmės periferinius sintaksės reiškinius, todėl vargu ar ją galima laikyti tikra tokių tyrinėjimų pradžia.

neįmanoma, todėl čia tebus sustota tik prie tų ryškiausių fonetinių trūkumų, kurie recenzentui nekelia didesnių abejonių ir kurie, būdami neišryškinti, gali klaidinti tuos, kurie šia chrestomatija naudosis savo tyrinėjimuose⁴.

Pagrindinę chrestomatijos dalį (p. 41 – 404) sudaro 643 tarmių tekstai, užrašyti beveik visuose punktuose, iš kurių buvo renkama medžiaga lietuvių kalbos atlasui. Tarp jų pateikiami ir 25 tekstai iš lietuvių kalbos šnektų, esančių Baltarusijos ir Lenkijos teritorijoje. Tekstų apimtis gana nevienoda: daugiausia yra trumpučių (0,3 – 0,5 psl. apimties) tekstų, bet pasitaiko ir gerokai ilgesnių. Kokiais kriterijais vadovautasi, parenkant tekstų ilgį, pratarinėje (p. 5 – 9) nepasakyta: matyt, žiūrėta tekstų kokybės. Vienu šnektų tekstai pateikiami rišlūs, kitų šnektų pavyzdžiais eina atskirų įdomesnių pasakymų rinkiniai. Dominuoja chrestomatijoje rišlūs pasakojimai, dažniausiai nurašyti iš magnetofono juostų⁵. Tokie tekstai, be abejo, yra ypač vertingi, nes geriausiai atspindi tarmių sintaksę, nors, deja, ne visai autentišką: kaip prisipažįsta patys sudarytojai, knygoje dėl nesuprantamų priežasčių vengta „aiškesnių sintaksės klaidų, taip pat specifinių šnekamosios kalbos sakinių, kurie, nepažymėjus intonacijos, pasidaro sunkiai suprantami“ (p. 8). Ateityje panašaus dialektologinės medžiagos destiliavimo reikėtų visomis išgalėmis vengti. Neblogi yra ir tie tarmių pavyzdžiai, kuriuos sudaro ne ištisiniai pasakojimai, o palaidi pasakymai: kartais jie net reprezentatyvesni, negu rišlieji tekstai, nes būna labiau prisodrinti frazeologizmų, įdomių žodžių, specifinių jų derinių. Apskritai, visi tekstai yra parinkti vykusiai. Jie galėtų gražiai (nors ir nepilnai) atspindėti visų šnektų sistemas, jeigu nebūtų tokie trumpučiai ir jeigu jų užrašymo kokybė būtų vienodesnė. Pailginti tekstus ir atsikratyti menkesnių užrašymų buvo galima gana paprastai: reikėjo tik paretinti knygoje atstovaujamų vietų tinklą, sakysim, dvigubai. Juk toli gražu ne visi punktai yra vienodai svarbūs ir ne pro visus eina kokios nors izoglosos⁶. Sintaksininkai ir stilistai chrestomatijoje tikriausiai pasiges tipiškiausio tarminės kalbos stiliaus – buitinio dialogo – pavyzdžių.

Iš kitų knygos skyrių ypač pažymėtinas įžanginis straipsnis „Lietuvių kalbos tarmės“ (p. 15 – 40). Jame apžvelgiama lietuvių kalbos tarmių skirstymo istorija⁷ ir glaustai išdėstomos kai kurios ryškesnės tarmių ypatybės. Apskritai tiek šiame straipsnyje, tiek visoje knygoje laikomasi kiek modifikuotos tradicinės (Jaunius ir Salio) klasifikacijos, nepaisant nei akivaizdžių jos trūkumų, nei

⁴ Žr., pvz., L. Hjelmslev, *Études de phonétique dialectale dans le domaine letto-lituanien*, – *Scando-Slavica*, II (1956), 62 tt., kur žemaičių vokalizmo raidą mėginama aiškinti, remiantis klaidingais Baranausko tekstais, ir, žinoma, nieko pozityvaus nepasiekama.

⁵ Daugiausia tekstų yra užrašę ar įrašę į magnetofono juostas patys sudarytojai. Beveik 120 tekstų yra įrašęs arba užrašęs A. Vidugiris, per 100 – A. Jonaitytė, beveik 100 – E. Grinaveckienė ir apie 80 – K. Morkūnas. Studentų ir kitų mokslo įstaigų darbuotojų užrašytų tekstų chrestomatijoje įdėta palyginti nedaug.

⁶ Chrestomatijoje kartais lyg tyčia trūksta tekstų kaip tik iš tų vietų, kur tokios izoglosos eina. Pavyzdžiui, visai nėra tekstų iš kelių punktų, esančių prie dūnininkų – dounininkų ribos ir prie šiaurės dūnininkų $i \sim e$ (*visas* tipo žodžiuose) izofonos.

⁷ Toje apžvalgoje yra įsibrovus labai nemaloni faktinė klaida. 15 puslapyje teigiama, kad Kuršaitis skyręs dvi pagrindines – žemaičių ir aukštaičių – tarmes ir jų riba laikęs Nevėžio upę, nors iš tikrųjų jis netgi porą kartų kritikavo tas tarmes išskyrusį Šleicherį ir žemaičiais (*Samogizien*) laikė visus Rusijos imperijos Kauno ir Vilniaus gubernijų lietuvius, net zarasiškius ir kupiškėnus. Nevėžis Kuršaičiui buvo tik vakarinių ir rytinių „žemaičių“ riba (žr. F. Kurschat, *Deutsch-litauisches Wörterbuch*, Halle, 1870–1874, VII tt. ir t. p. a ut., *Grammatik der litauischen Sprache*, Halle, 1876, 9–11, ypač 10 [§ 25]).

to, kad viena tradicinės klasifikacijos tarmė – „vidurio aukštaičiai“ – faktiškai neegzistuoja, nes susideda iš dviejų nuo vienas kito atitrūkusių gabalų⁸.

Neblogą įspūdį daro žodynelis (p. 435–492), kuriame fiksuojami specifiniai tarminiai chrestomatijoje pavartoti žodžiai bei specifinės plačiau žinomų žodžių reikšmės. Tik nebuvo jokio reikalo dėti į jį tokius visų lietuvių vartojamus ar dar neseniai vartotus skolinius, kaip *abrūsas*, *adyna*, *aptieka*, *arielka*, *bagotas*, *biednas*, *biesas*, *čėsas*, *dūšia*, *gaspadorius*, *kriaučius*, *uzbonas* ir pan.⁹, ir tokias dirbtinai sukonstruotas formas, kaip *anduo* „vanduo“ ir *ašas* „vašas“.

„Paaiškinimuose“ (p. 404), kuriuose nurodomi tekstų metrikos duomenys, kažkodėl nepasakyta, kas tą ar kitą tekstą nurašė iš magnetofono juostos (tiesa, toliau nurodoma, kas tekstus rengė, bet nepaaiškinama, kaip tą rengimą suprasti). Būtinai tose pastabose reikėjo paminėti ir užrašytojų (ar nurašytojų) gimtąją tarmę, nes ji ypač dažnai nulemia tekstų patikimumą ir kokybę¹⁰.

Chrestomatijos gale (p. 493–506) pridedamoje tarminių tekstų bibliografijoje daugelis pasiges nespausdintų tekstų, randamų beveik visose dialektologinėse disertacijose ir diplominiuose darbuose.

Svarbiausia daugelio chrestomatijoje dedamų tekstų yda yra jų transkripcijos neadekvatiškumas. Labai dažnai dirbtinai diferencijuojami (dažniausiai nusižiūrėjus į rašomąją bendrinę kalbą) tokie reiškiniai, kurie atitinkamose tarmėse iš tikrųjų nesiskiria, dar dažniau ignoruojami atskirų tarmių garsiniai skirtumai, atlieką jose aiškia distinktyvinę funkciją, bet nebūdingi bendrinei kalbai. Transkripcijos paprastumu tų netikslumų paaiškinti ir pateisinti negalima, nes knygoje vartojamais ženklais bet kuriuos fonologinius skirtumus, būdingus bet kuriai šnektai, galima užfiksuoti visiškai tiksliai (žinoma, neskaitant intonacinių ypatybių).

Ryškiausia pirmojo tipo yda – lk. *e* ir *ia* (kai kur *ę* : *ia*) atitikmenų skyrimas beveik visuose (net pietinių vakarų aukštaičių) tekstuose, nors iš tikrųjų beveik visur jie yra sutapę¹¹, tik vienose šnektose tariami atviriau, kitose uždariau. Kad tie garsai yra seniai sutapę, aiškiausiai rodo, pavyzdžiui, *klevas* < **kljvas* (plg. latvių *kļavs*) ir priesaga *-sena* < **sjana* (plg. liet. *eisena*, *būsena* ir latv. *iešana*, *būšana*). Kupiškėnų *važj.vɔ*. čia nieko nesako, nes turi *ɔ*., apibendrintą pagal tokias formas, kaip *dainj.vɔ*. : ten, kur tokios analogijos nebuvo, jie vartoja dėsninę *e*.: *klē.vas*, *jē.vas* „javas“. Ypač neįmanomas *e* ir *ia* atitikmenų skyrimas atrodo tose tarmėse, kur žodžio pradžioje *e-* yra virtes į *a-* arba *je-*, t. y. yra išnykusi pagrindinė (ir vienintelė) fonemų *e* ir *a* relevantinė pozicija: jose iš tikrųjų *e* ir *a* yra ne skirtingos fonemos, o vienos fonemos *a* poziciniai variantai (*e* vartojamas po minkštųjų priebalsių,

⁸ Žemėlapyje tie gabalai dirbtinai sujungti. – Iš naujesnių darbų, skirtų lietuvių kalbos tarmių klasifikacijai, minėtinas Zinkevičiaus straipsnis „Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą“ (žr. LTSR MA darbai, Serija A, 3(31), 1969, 137 tt.).

⁹ Plg. V. Urbutis, Tautosakos ir literatūros leidinių žodyneliai, – Kalbotyra, II (1960), 199.

¹⁰ Vienas danų kalbininkas, remdamasis visiškai patikimais duomenimis, neseniai yra priėjęs išvadą, kad net labai prityrę fonetikai negali kaip reikiant užrašyti ne savo tarmės faktų: "The very sad conclusion is then that the narrow transcriptions of the phoneticians do not tell us so very much about the actual dialectal realization of the phonemes but tell us more about the fieldworkers themselves, about their native pronunciations and about their confusion when coming to new regions" (K. Ringgaard, The Phonemes of a Dialectal Area, Perceived by Phoneticians and by the Speakers themselves, – Proceedings of the Fifth International Congress of Phonetic Sciences, Basel – New-York, 1965, 501).

¹¹ Išskyrus, atrodo, tik tas labai negausias rytines šnektas, kuriose *e* tipo balsis gali eiti po kietojo priebalsio (plg. Rimšės šnektos *lē.das* „ledas“, *nē.ša* „neša“ ir *klā.vas*, *lā.das* „Vladas“).

a po kietųjų). Dar keistesni tokie parašymai, kaip *brôlai* (Darsiškiai, p. 273), *kuntj.plais, medj.-nais* (Šimonys, p. 301), *spâlai* (Robliai, p. 314) ir ypač *vienkėmāis* (Rukiškis, p. 302), *didė.snāi* (Mičionys, p. 303), nes lk. *iai* atitinkmuo ne tik niekur neskiriamas nuo *ei* (tokių žodžių, kaip *Šakiai* ir *sakei* pabaiga visur yra visiškai vienoda), bet daugelyje aukštaičių tarmių yra ir gana siauras, gerokai siauresnis už bendrinės kalbos *ei* (šiaurės žemaičio ausiai jis beveik nesiskiria nuo žemaitiškojo *ei* ~ lk. *ie*). Vietomis tas garsas gali būti visiškai susiaurėjęs, plg.: *šaudl'niį* (Kurkliai, p. 305), *kareivių* „kareiviai“, *pradulinėjii* (Palomenė, p. 226) ir pan., bet ir tų šnektų tekstuose išlaikoma „sistema“ — kiek mažiau susiaurėjęs dvibalsis nuosekliai rašomas *ai*, pvz.: *tū.nkai* (Kurkliai, p. 305), *abalaī* „obuoliai“, *smağai* (Palomenė, p. 226). Ne geresni yra ir tokie parašymai, kaip *bitinai, traninzi, mo'tininaī* (Bajoraičiai, p. 193), *af'klaīs* (Žalioji, p. 199), *gražai* (Igliauka, p. 206) — ir čia lk. *iai* atitinkmuo dirbtinai skiriamas nuo lk. *ei* atitinkmens, nes pastarasis visur rašomas *ei*. Kitas panašus dirbtinumas, pasitaikęs beveik visuose tekstuose, yra vienodai tariamų skirtingos kilmės galūnių dvibalsių diferencijavimas. Šiaurės žemaičių tekstuose rašoma, pavyzdžiui, *važ'oujētâ'u, privaž'oujētâ'u* (Židikai, p. 48), bet *nuvipsuōjâ'u, tā'u* (Tirkšliai, p. 54), nors tie garsai nė trupučio nesiskiria ir, pavyzdžiui, tokios formos, kaip (*aš vākār*) *dērbâu* „(aš vakar) dirbau“ : (*vēdō šindēin*) *dērbâu* „(mužu šiandien) dirbame“ yra homoniminės. Tą patį galima pasakyti ir apie tokius parašymus, kaip *bū'da u* „būdavo“ (Rodūnia, p. 399), *atā'dau* „atidavė“ (Apsas, p. 393), kur *au*, be abėjo, visiškai sutampa su *au*. Neretai be reikalo pavartojama ir grafema *ī* arba *j*: tokias formas, kaip *pō'nxī* (vns. naud., Pabaiskas, p. 282), *kā'imaj* (Jakutiškiai, p. 281) ir pan. būtinais reikėtų rašyti su *i*, o *geldā'la.j* (Jutkonys, p. 296), *ā'rmija.j* (Alanta, p. 326), *šeimō.j* (Andrioniškis, p. 302) — su *i* ar *ī*, bet jokiū būdu ne su *j*. Visiškai grubiomis fonetinėmis klaidomis laikytini tokie parašymai, kaip *vī.lñuj* (vns. vt., Andrioniškis, p. 302) ir *vidūj* (Bajoraičiai, p. 194), nes pirmoji forma absoliučiai sutampa su naudininku, o antroji tariama su aiškia cirkumfleksine priegaide — *vidūi*.

Dirbtinai *ī* ir *j* diferencijuojami kartais ir žodžio pradžioje: knygoje pastebimas polinkis „neorganiška“, pridėtinį *j* rašyti grafema *ī*, o paveldėtąjį *j* — grafema *j*. Iš tikrųjų *ī* ir *j* vartoseną priklauso ne nuo kilmės, o nuo konkrečios tarmės ir, iš dalies, fonetinės tų garsų pozicijos: fonologinės opozicijos tarp tų garsų niekur nėra. Ne tarmių faktų, o tekstų užrašytojų ar chrestomatijos sudarytojų „išradimu“ laikytini ir minkštieji *ḡ, ḥ, m̄*, kartais net *k̄, ḡ*, vartojami ne prieš balsius, o prieš minkštuosius priebalsius (tokio tipo žodžiuose, kaip *lipti, paklupdē, imti, likti, eglē*), nes tie garsai paprastai gauna pastebimą minkštumą tik betarpiškai prieš balsius.

Ypač daug yra dirbtinio diferencijavimo pavyzdžių, būdingų tik atskiroms šnektoms. Vad. Mūšos upyno šnektose visur skiriamas *o' ~ lk. q* ir *o' ~ lk. o* (rašoma *grō'st* „gražtu“ [Raginėnai, p. 250], bet *kō'js* „kojas“ [ten pat], *ḡ'žqla* „ažuolo“ [Puodžiai, p. 258], bet *šō'k* „šoka“ [ten pat] ir t. t.), *o' ~ lk. u* ir *o' ~ lk. i* (*buvaiū, vištā* tipo žodžiuose), nors tiek pirmoji, tiek antroji garsų pora yra visiškai vienoda (dėl pastarosios plg. tokius Linkuvos ir Aukštelkų šnektų homonimus, kaip *praķoqs* „prakiurs; prakirs“ ir *jōs* „jis; jus“). Jokio skirtumo nėra, pavyzdžiui, ir tarp tokių skirtingai rašomų pietinių pantininkų ir pontininkų (pietinių panevėžiškių) formų, kaip *vištō* „(vns. vard.) višta“ ir *vištū* „(vns. in.) višta“ (Pagiriai, p. 255) — abiem atvejais tarimas tas pats redukuotas balsis *o*.

Pasitaiko ir tokių dvejopų vienodai tariamų garsų ir formų parašymų, kuriuos vadinti dirbtiniu diferencijavimu neišeina. Pavyzdžiui, tarmių, turinčių tris ilgumus, nekirčiuota *ia* kamieno vardažodžių galūnė *-i.s* rašoma kartais su trumpu, kartais su pusilgiu balsiu, plg.: *dī.delis, senē.lis*, bet *gerē.šni.s, gardē.šni.s* (Anykščiai, p. 303, 304), *pakarūoklis*, bet *pa.nā'iti.s* (Daugailiai, p. 322, 323) ir t. t., be jokios aiškesnės sistemos. Tačiau ir čia, matyt, tam tikrą vaidmenį bus suvaidinęs tas faktas, kad bendrinėje kalboje ši galūnė yra trumpa: tik tuo, atrodo, galima paaiškinti tokias gausias užrašymo klaidas, kaip *skilū.ñdis* (p. 297), *jaunē.šnis* (p. 300), *praštē.šnis, pl.lakalnis*

(p. 311), *gerė̃šnis* (p. 313), *šal̃tis* (p. 320) ir t.t. (vietoj iš tikrųjų tose vietose vartojamų *skilū.ndi.s*, *jėunė̃.sni.s*, *prastė̃.sni.s*, *p̃l.lekalni.s*, *gerė̃.sni.s*, *šal̃ti.s*).

Visų dažniausiai ignoruojama pusilgių *e*., *a* ir ilgujų *e*., *a* opozicija, nors iš tikrųjų pusilgiai (t. y. trumpesni už ilguosius) *e*., *a* (*bado*, *nešė* tipo žodžiuose) vartojami, tur būt, visose tarmėse: vienur jų oponentai būna *e*., *a* < *ei*, *ai* (plg. kai kurių žemaičių *bā.da* „bado“ : *bā̃.da* „baido“, *tā̃.ka* „taka“ : *vā̃.ka* „vaika“, *tē̃.ka* „teko“ : *svē̃.ka* „sveika“), kitur *e*., *a* ~ lk. *ė*, *o* (plg. Mielagėnų [418] ir Adutiškio šnektų *rā̃.da* „rado“ : *rā̃.da* „rėdo“), dar kitur (vakarų ir „vidurio“ aukštaičių tarmėse) – *e*., *a* ~ lk. *ę*, *ą* (plg. tokias visame vakarų aukštaičių plote aiškiai skirtingo tembro ir ilgumo balsius turinčias žodžių poras, kaip *rasto* : *rašto*, *krašto* : *gražto*, *vežė* : *gręžė*). Pusilgiai balsiai visose tarmėse yra mažiau įtempti ir trumpėlesni už tos pačios tarmės *e*., *a* – išimties čia nesudaro nė pietiniai vakarų aukštaičiai, nors jų kirčiuotus pailgėjusius *e*, *a* ir vad. nosinius *ę*, *ą* iš seno įprasta tapatinti¹². Tik pusilgius lk. kirčiuotų negalūninių *e*, *a* atitikmenis, be jokios abejonės, turi visi vadinamieji „rytiniai dzūkai“ ir visi „rytiniai“ bei „viduriniai“ puntininkai (t. y. vilniškiai, uteniškiai, anykštėnai ir kupiškėnai). Lietuvių dialektologams tai žinoma nuo Baranausko laikų¹³, todėl niekaip neįmanoma suprasti, kodėl beveik visuose tų tarmių tekstuose sistemingai rašomi *e*., *a*, pvz.: *nā̃.šas* „nešasi“ (Kupreliškis, p. 292), *vā̃.lanas* „velenas“ (Pandėlys, p. 293), *nā̃.ša* „neša“ (Salamiestis, p. 294), *numal̃šė̃.nā̃* „numalšeno“ (Svėdasai, p. 302), *pā̃.grabas* (Obeliai, p. 312), *sā̃.ka* (Rageliai, p. 315), *žē̃.mẽ.s*, *mē̃.tu* (Mielagėnai 418, p. 343) ir t. t. Pusilgiai kirčiuotuose negalūniuose rytų aukštaičių (ir „rytinių dzūkų“) skiemenyse būna ir svetimos kilmės žodžių *i̇.ę*., *u̇.*., su jais turėtų būti rašomi Ramygalos (p. 253) šnektos žodžiai *m̃i̇.ę̃.tra* „metro“, *mẽi̇.ę̃.žnikvs*, Sodelių šnektos (p. 311) *kil̃u̇.ō̃.metru* „kilometrų“ ir kt. Niekur rytiečiai tų garsų nesutapatina su ilgais savos kilmės žodžių *ie*, *uo*.

Pirminėse kirčiuotose galūnėse pusilgius balsius kupiškėnai, šiauriniai anykštėnai ir beveik visi uteniškiai turi ir vietoj lk. ilgujų balsių: tose šnektose aiškiai skiriamos trejopos galūnės, turinčios tos pačios kokybės balsį: *akis* „akis“ : *ga id̃i.s* „gaidys“ : *ak̃i.s* „akys“. Beveik visame uteniškių plote tų balsių pusilgumą rodo aiškiai tokios galūnės, kaip *-ā̃.s*, *-ē̃.s* ~ lk. *-ō̃.s*, *-ēs̃* (*-iō̃.s*), pvz.: *galvā̃.s* „galvės“, *katē̃.s* „katės“, *žalē̃.s* „žaliės“¹⁴, ir (ne visam plotui būdingi) *-a.*, *-e.* ~ lk. *uõ*, *iē̃*: *pe.mā̃* „piemuo“, *akē̃.s* „akies“. Panašiai yra tos galūnės pakitusios kupiškėnų bei anykštėnų tarmėse (plg. kupiškėnų *galvā̃.s*, *katā̃.s*, *žalā̃.s*, ypač *pe.mā̃* „piemuo“, *akē̃.s* „akies“). Tokie *e*., *a* (kupiškėnų *ę*., *ą*) tipo balsiai būdingi tik tų tarmių pusilgių balsių posistemii, tad jokiū būdu negali būti ilgi. Pusilgiai tose tarmėse yra ir galūniniai dvibalsiai: sakoma tik *laukaĩ* (*laukaĩ̃*), *laukaĩs*, *buvauĩ* (*buvauĩ̃*), *su.nauĩs* ir pan. Deja, chrestomatijoje ir šiais atvejais visur apibendrinami ilgieji balsiai. Išimtis daroma tiktai kupiškėnų *ę* ~ lk. *uo*, pvz.: *pe.mā̃* „piemuo“ (Skapiškis, p. 297), ir *e*., *ę* ~ lk. *ie*, pvz.: *naktē̃.s* „nakties“ (Šiekštininkai, p. 297). Taigi ir vėl išleidžiama iš akių tai, ką buvo pastebėjęs ir aprašęs Baranauskas¹⁵.

Niveliuojamos chrestomatijoje ir kitos prozodinės tarmių ypatybės. Iš esmės visuose aukštaičių (ir kai kurių žemaičių) tekstuose atitrauktinis ilgujų skiemenų kirtis tapatinamas su senovinio kirčio cirkumfleksu, nors iš tikrųjų jis visur nuo jo skiriasi: niekur vakarų ar „vidurio“ aukštaičių plote *laĩke* „laikė“ ir *laĩke* „laikė“ nėra homonimai, anykštėnai, kupiškėnai ir šiaurės vakarų

¹² Doc. J. Kabelkos, kilusio nuo Liudvinavo, liudijimu, jo tarmės kirčiuotas *ą* yra ne tik įtemptesnis ir ilgesnis, negu kirčiuotas pailgėjęs *a*, bet ir turi nežymų nosinį atspalvį.

¹³ А. Барановский, Заметки о литовском языке и словаре, Санктпетербург, 1898.

¹⁴ Apie Molėtus ir į pietus nuo jų tokio reiškinio nėra: ten pirminių galūnių balsiai iš tikrųjų yra ilgi: sakoma *galvā̃.s*, *katē̃.s*, *žalā̃.s*.

¹⁵ Žr. А. Барановский, min. veik. Tiesa, Gerulis čia irgi buvo „radęs“ ne pusilgius, o ilgus balsius, žr. G. Gerullis, Litauische Dialektstudien, Leipzig, 1930, 85 tt., 102 tt.

uteniškiečiai lengvai skiria *liñksma* „liñksma“ ir *liñksma* „linksmà“, šiauriniai panevėžiškiečiai *vòlkʷs* „vilkas“ : *vòlkʷs* „vilkùs“, *vařgʷs* „vařgas“ : *vařgʷs* „vargùs“, *lòñksmʷs* „liñksmos“ : *lòñksmʷs* „linksmòs“, (*aš*) *tī.Ĺʷ* „(aš) tyliu“ : (*jòs*) *tī.Ĺʷ* „(jis) tyli“ ir t. t. Dar daugiau – visose (ar beveik visose) tose tarmėse (tiek aukštaičių, tiek žemaičių) skiriamos dvejopos atitrauktinio kirčio priegaidės: nepastebėta, kad kur nors tose tarmėse dalyvis *kaltà* visiškai sutaptų su būdvardžiu *kaltà*¹⁶ – visur pirmajame žodyje ryškėlesnis *a*, antrajame *l*, taigi tie žodžiai tariami maždaug *kàl.ta* : *kaĹ.ta*, *kàltʷ* : *kaĹ.tʷ* arba *kàltv* : *kaĹ.tv* (transkripcija sąlyginė!). Girdėti tas skirtumas ir žodžiuose, nesudaranciuose minimalių porų (net ir tokiuose, kaip *storà* : *dorà*, *vienà* : *dienà*), plg. šiaurinių vakarų aukštaičių *plàukaĹ* : *laũkaĹ*, š. panevėžiškių *plàuke* : *laũke* ir t. t.

Toli gražu ne visur tekstuose pažymėti šalutiniai kirčiai, atliekantys distinktyvinę funkciją. Pavyzdžiui, jie absoliučiai būtini tokiose pačių šiaurinių vakarų aukštaičių formose, kaip *laukinès* „laukinès“, *rùdàs* „rudàs“, *kitàs* „kitàs“, nes jos aiškiai priešpastatomos tokioms formoms, kaip *laukines* „laukinès“, *rùdas* „rudos“, *kitas* „kitos“. Be abejo, reikėtų tą kirtį žymėti ir ilgosiose tos tarmės galūnėse, t. y. skirti tokių formų, kaip *vištai*, *ritai* „Ritai“, ir tokių formų, kaip *lipaĹ* „lipai“, *kritaĹ* „kritai“ prozodinį piešinį, nes ir jis iš principo yra distinktyvinis: pvz., galimà tokia minimali pora, kaip *pùtai* „(vns. naud.) putai“ : *pùtaĹ* „(tu) putaĹ“ (nors iš tikrųjų gal ji ir neegzistuoja). Tais pačiais sumetimais šalutinį kirtį reikia žymėti ir kai kurių rytinių dūnininkų (pvz., Šaukėnų, Kurtuvėnų šnektų) trumposiose galūnėse, nes jie irgi aiškiai skiria tokias poras, kaip *sèni* „sèni“ : *sèni* „seni“, *kiši* „būs. l. 2 a.“ : *kiši* „es. l. 2 a.“ ir pan.

Nė viename chrestomatijoje įdėtame tekste neatsispindi šalutinis galūninis tokių formų, kaip vns. vard. *várnà* (*várnà*) „varna“, dgs. gal. *kàrvès* (*kàrvès*) „karves“ ir pan., kirtis, nors distinktyvinį vaidmenį jis atlieka visose žemaičių ir kai kuriose šiaurinių vakarų ir „vidurio“ aukštaičių šnektose: minėtos formos tose šnektose aiškiausiai skiriamos nuo vns. gal. *vàrna* (*vàrna*) „varną“, dgs. vard. *kàrvès* (*kàrvès*)¹⁷.

Beveik visuose rytų aukštaičių tekstuose ilgųjų vienabalsių priegaidės nediferencijuojamos: tiek *rũksta*, tiek *trũksta* tipo žodžiuose žymimas tas pats „vidurinės priegaidės“ ženklas. Tokia pažiūra – ne naujas dalykas: visi dialektologai pokario metais laikėsi tos nuomonės, kad rytiečiai priegaidžių nebeturi¹⁸. Tačiau išsamūs tyrimai, neseniai atlikti VVU Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje¹⁹, visai nedviprasmiškai rodo, kad balsių priegaidės rytiečiai tebeturi, nes jų atstovai gana sėkmingai (maždaug 8 atvejais iš 10) atskiria ir tiksliai identifikuoja tokių minimalių porų, kaip *išdỹksta* : *išdỹgsta*, *kòšė* : *kòšė*, *rũksta* : *rũgsta* ir pan., žodžius, tariamus kito rytiečio visai atsitiktine tvarka. Priegaidžių egzistavimą aiškiai rodo ir oscilografinė bei spektrografinė rytiečių *rũksta* – *rũgsta* tipo žodžių analizė: jie skiriasi gana ryškiais ir pastoviais invariantiniais požymiais. Taigi įsišaknijusi pažiūra, kad rytiečiai neskiria priegaidžių, yra neteisinga ir todėl atmestina, nepaisant to, kad ji, deja, jau spėjo net tapti kone kertiniu vienos kitos diachroninės teorijos akmeniu²⁰. Tačiau reikia tikėtis, kad šis paklydimas suvaidino ir tam tikrą teigiamą vaidmenį – parodė, kad ne visada galima nekritiškai priimti net iš pirmo žvilgsnio visai

¹⁶ Išskyrus, suprantama, tas šnektas, kuriose kirtis traukiamas tik į skiemenis, sudaromus ilgojo vienabalsio.

¹⁷ Plačiau apie tą kirtį ir jo vartojimą žr. min. rec. (Baltistica, IV(1), 1968, 141 t.). Naujai jis pastebėtas apie Žagarę, Šiaulius, Rudiškius (Joniškio raj.).

¹⁸ Neseniai tuo visiškai buvo įsitikinęs ir šios recenzijos autorius (žr. Baltistica, IV(1), 1968, 138 t.).

¹⁹ Daugelį eksperimentų atliko lituanistė diplomantė A. Kazakevičiūtė.

²⁰ Žr., pavyzdžiui, Baltistica, II(2), 1966, 119 tt.

akivaizdžius naujus „atradimus“, prieštaraujančius visų ankstesnių tyrinėtojų nuomonei: juk rytiečių priegaidės puikiausiai skyrė ir Baranauskas, ir Jaunius, ir Būga!

Šios nemalonios istorijos pamokyti, tur būt, nelabai bepatikėsime ir balsių, atitinkančių lk. kirčiuotus negalūninius *-u-* ir *-ū-* (*-u-*), *-i-* ir *-y-* (*-i-*), tapatumu pietinėse „vakarinių“ ir „vidurinių“ puntininkų šnektose, nors chrestomatijoje jie interpretuojami ir žymimi visiškai vienodai (žr., pvz., tekstus iš Šilų, Taujėnų, Siesikų ir kt., taip pat p. 34): tokios minimalios poros, kaip *lūpa* : *lūpa*, *skūsti* : *skūsti*, tose vietose, atrodo, skiriamos, nors ir nelengva pasakyti, kokie požymiai čia vaidina lemiamą vaidmenį²¹.

Iš kitų prozodinių netikslumų minėtina tokių įvardžių formų, kaip vns. įn. *juo*, *tuo*, *anuo* ir dgs. gal. *juos*, *tuos*, *anuos* cirkumfleksinė priegaidė (žr., pvz., p. 193, 198, 214, 231 ir t. t.). Iš tikrųjų visose aukštaičių tarmėse tos formos yra akūtinės – *júo*, *túo*, *anúo*, *júos*, *túos*, *anúos*²².

Nemaža sunkumų tekstų tyrinėtojams yra sudarę redukuoti šiaurės panevėžiškių ir žemaičių balsiai. Panevėžiškių tarmėse problema išspręsta labai paprastai: tie balsiai iš viso nežymimi. Tačiau toks sprendimas iš tikrųjų yra ne paprastas, bet prastas – jau vien todėl, kad tose šnektose *ŷolks* „(būs. l. 3 a.) vilks“ aiškiai skiriasi nuo *ŷolks* „viľkas“, (*jòs*) *kàs* „(jis) kàs“ nuo (*às*) *kàs* „(aš) kasù“ ir t. t., nekalbant jau apie gerai žinomus sintagminius argumentus²³.

Ne visai sėkmingai susidorota ir su redukuotų *i/ę*, *u/ø* tipo balsių opozicija pietinėse ir rytinėse dounininkų bei šiaurės vakarų dūnininkų šnektose. Dūnininkų (ir kai kurių pietinių dounininkų, pvz., Luokės šnektos, p. 84) galūnėse visur apibendrinami *e*, *ø*, *o* pietinių ir rytinių dounininkų (pvz., Kaunatavos, p. 80, Eigirdžių, p. 73, Vismaldų, p. 87) tekstuose galūnėse rašomi ir *i*, *u*, ir *ę*, *ø*, bet be jokios aiškesnės tvarkos ir sistemos. Iš tikrųjų visose tose šnektose (tiek dūnininkų, tiek dounininkų) tokios minimalios poros, kaip *ná.šli* „našlį“ : *ná.šle* „našlė“, *túoki* „tokį“ : *túoke* „tokią“, *šáučiu* „(dgs. kilm.) š(i)aučių“ : *šáučo* „(vns. gal.) š(i)aučių“ skiriamos – taigi *i* ir *ę*, *u* ir *ø* tų šnektų žodžio gale funkcionuoja kaip savarankiškos skirtingos fonemos. Tačiau nustatyti be vietinės kilmės informantų pagalbos, kuri iš tų balsių turi konkretus tų šnektų žodis, nėra taip pigu: *i*, *u* ten dažniausiai realizuojami kaip gana atviri balsiai, o *ę*, *ø* – kaip gana uždari. Kiek lengviau galima atskirti *i* ir *ę*, nes prieš *i* priebalsis paprastai būna minkštėlesnis, o prieš *ę* kietėlesnis. Panaši padėtis, matyt, yra (tikriau sakant, buvo...) ir donininkų tarmėje, nes jos tekstuose galūniniai *i/ę*, *u/ø* irgi skiriami, bet vartojami be tvarkos (žr., pvz., tekstus iš Birbinčių, p. 133 t., Derceklių, p. 135 t., Priekulės, p. 138). Apskritai, donininkų tekstai kelia bene daugiausia abejonių ne tik todėl, kad daugelį jų yra užrašę ne žemaičiai, bet ir todėl, kad jie gerokai prieštarauja tam, kas tose tarmėse buvo pastebėta anksčiau. Pavyzdžiui, 1936 m. Fenclavas²⁴ visame donininkų plote sistemingai dar skyrė *o./w* (~ lk. *uo/o*) ir *ę./ie* (~ lk. *ie/ė*) tipo garsus, o dabar to skirtumo daug kur nebedaroma. Palyginti visai neseniai rašyta, kad balsiai, kilę iš *ai* ir **ā* (~ lk. *o*), Plikių šnektose yra sutapę į diftongoidą *uo*²⁵, o chrestomatijoje jie rašomi skirtingai (plg. *spañnõ* „sparnai“ ir *sòbatūos* „subatos“, p. 133). Šiais ir kitais panašiais atsitikimais būtinai reikėjo arba kur nors įvadinėje knygos dalyje (ar specialiuose komentaruose) atskleisti ankstesnių nuomonių nepagrįstumą, arba laikytis ankstesnės pažiūros.

²¹ Taip mano ir iš tų vietų kilusi filologijos mokslų kandidatė Ž. Urbanavičiūtė.

²² *Tuõ*, *anuõ* sako tiktai žemaičiai (ir tai ne visi), o kirčiuojant *juõs*, *tuõs*, *anuõs* iš viso niekur nepastebėta (nekirčiavo taip nė Kursaitis, žr. F. Kurschat, min. gr., 236, 240). Taigi „norminis“ bendrinis tų formų kirčiavimas yra, atrodo, iš piršto išlaužtas.

²³ Žr. K. Jaunius, Panevėžiškių tarmė, – kn.: V. Drotvinas, V. Grinaveckis, Kalbininkas Kazimieras Jaunius, Vilnius, 1970, 127; Z. Zinkevičius, min. veik., 119.

²⁴ Žr. W. Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets, Halle (Saale), 1936, 7 tt.

²⁵ Žr. D. Gargasaitė, Plikių tarmės žodžio galo dvibalsis *-ai*, LKK, III (1960), 87–89.

Ginčytinų ir tiesiog klaidingų dalykų nemaža ir kito Lietuvos pakraščio tarmių – vad. rytinių dzūkų (vilniškių) tekstuose. Juose aiškiai dirbtinai visur apibendrinti ilgi (ne pusilgiai) prieškirtinių ir pokirtinių skiemenų balsiai, neatsargiai įvairiems *a* tipo balsiams „suteikiamas“ lūpinis atspalvis. Pavyzdžiui, Rimšės tarmės žodžių *sá.ká* „sako“, *gá.li* „gali“ šaknyse *a*. tikrai to atspalvio neturi (čia tariamas ryškiai užpakalinis, bet ne labializuotas *a*.), bet rašoma *sá.ká*, *gá.li*. Mielagėnų (418) punkte tą atspalvį nenupešnytai yra gavęs *a* ~ lk. *o*: rašoma ne tik *má.má* „mamos“, *má.ša* „moša“, *pasá.gá.s* „pasogos“, bet net ir *bró.lis* „brolis“. Iš tikrųjų tuose žodžiuose tariamas grynų gryniausias *a*, visiškai nesiskirias nuo kito *a*, kilusio iš **e* (> lk. *e*) po pauzės ir sukietėjusių *l*, *r*, *s* (pvz.: *á.da* „ėda“, *lá.kie* „lėkė“, *rā.kcie* „rėkti“, *sa.diecie* „sėdėti“). Tą sutapimą rodo ne tik aiškus fonetinis tų garsų tapatumas, bet dar ir šie faktai: a) šalia es. l. 3 a. *taisa* „taiso“, *vá.ra* „varo“ būt. k. l. 3 a. yra *taisie*, *vá.rie*, nors „dėsningos“ formos turėtų būti *taisa*, *vá.ra* (plg. es. l. 3 a. *mí.ršta*, *kní.sa* : būt. k. l. 3 a. *mí.ra*, *kní.sa*); b) tarmės atstovų „bendrinėje“ kalboje dažnokai pasitaiko tokių hiperizmų, kaip *groblys* „grėblys“, *pasėdinti* „pasodinti“ ir pan. Jeigu tarmėje vietoj lk. *o* tikrai būtų vartojamas *á* ar *ɔ*, tų faktų visai negalėtume suprasti, nei paaiškinti²⁶.

Nemaža pastabų galima būtų padaryti ir dėl įvairių fonetinių detalių, neturinčių fonologinės reikšmės, bet jos, suprantama, nėra labai svarbios ir, be to, per daug ištestų ir taip jau netrumpą recenziją. Norisi tik atkreipti dėmesį, kad chrestomatijoje beveik neatsispindi fonemų *e*, *e* siaurųjų ir atvirųjų variantų distribucija, nes daugelyje tekstų grafemos *e* ir *æ* vartojamos visai atsitiktinai ir prieštaringai. Tik epizodiškai tefiksuojami išorės *sandhi* reiškiniai: dažniausiai žodis sakinyje rašomas tokiu pavidalu, kokį jis turėtų prieš pauzę. Dirbtinai žemaitiškosios balsių redukcijos riba sutapatinama su dūnininkų šiaurine riba. Iš tikrųjų tas reiškinys yra paplitęs gerokai į pietus nuo tos ribos. Yra nemaža ir visokių kitokių trūkumėlių, net morfologinių paklaidų (jos, suprantama, atsiradò ne dėl tyrinėtojų, o dėl pačių informantų kaltės).

Kaip matom, įvairių fonetinių ir, kas svarbiausia, fonologinių apsirikimų ir netikslumų chrestomatijoje išryškėjo gana nemažai, nors dėmesys čia buvo kreipiamas tik į pačius „pavojingiausias“. Žymios jų dalies nesunkiai buvo galima išvengti – reikėjo tik rimčiau pažiūrėti į nemažą mūsų pirmtakų dialektologinį palikimą. Patyliukais užmiršti tai, kas jų padaryta, jokiū būdu negalima. Atidesni turėtume būti ir vienas kito pastebėjimams bei interpretacijoms. Nėra normali tokia padėtis, kai kuriuos nors tos pačios tarmės reiškinius vieni tyrinėtojai laiko esminiais, distinktyviniais, o kiti juos visiškai ignoruoja, elgiasi taip, tarsi tų reiškinų ir interpretacijų iš viso nebūtų. Žinoma, tiek mūsų mokslo klasikų, tiek mūsų pačių teiginiuose gali būti ir būna apsirikimų, kartais ir labai rimtų, bet juos reikia ne nutylėti, o iškelti į dienos šviesą, *explicite* įrodyti jų klaidingumą ir tik jau tada atmesti.

Vis dėlto daugelio chrestomatijoje randamų netikslumų priežastys yra objektyvesnės. Visu pirma, juos neretai sąlygoja palyginti dar neaukštas mūsų fonetikos lygis. Net vienintelis stambesnis fonetikos darbas – akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ (Vilnius, 1965) pirmasis skyrius – yra silpnokas tiek savo teoriniais pagrindais, tiek konkrečių faktų interpretavimu. Remdamiesi tokiomis pagrindais, dialektologai vargu ar gali pasiekti didesnio fonetinio tikslumo ir gilumo, negu dabar yra pasiekę. Taigi tolesnė tarmių (ypač jų fonetinio, resp. fonologinio, aspekto) tyrimo pažanga priklauso nuo fonetikos pažangos. Antra, nemaža tų netikslumų ir paklaidų atsirado, be abe-

²⁶ Nedideliame Mielagėnų (418) šnekto tekste pridaryta ir daugiau visokių klaidų, neskaitant visur klaidingai rašomų ilgųjų *e*, *a* *má.ní* „man“, *mé.tu* „metų“, *sá.nas* „senas“, *žé.me.s* tipo žodžiuose, būtent: a) žodžiai *tik*, *dvyniniai* tarmėje tariami *cik*, *dzvi.ní.nei*, o ne *tí.k*, *dvi.ní.nei*; b) sakoma ne *mí.re*, o *mí.ra* (po *r* balsis *e* ~ lk. *e* toje šnektoje iš viso neįmanomas); c) vns. gal. *ké.tvertu* turi ne ilgą, o trumpą galūnę (tai pasakytina ir apie kitas vns. gal. formas, pvz., *á.ki*, *brá.li*, *ká.ti*, *sú.nu*, *ví.ru* – skiriama vns. gal. *ví.ru*, *kará.lu* : dgs. kilm. *ví.ru*, *kará.lu*).

jonės, todėl, kad mūsų tarmės dar nėra gerai iširtos intensyviaisiais (vad. „monografiniais“) metodais, nes tik intensyvusis tyrinėjimas sudaro tvirtą ekstensyviojo („geografinio“) tyrinėjimo pagrindą. Prieš augdama į plotį, dialektologija būtinai turi tvirtai ir giliai įleisti šaknis į atskirų tarmių dirvą. Tai bene svarbiausia išvada, kurią leidžia padaryti recenzuojamosios tarmių chrestomatijos analizė. Ypač svarbi ta išvada todėl, kad pastaraisiais metais intensyviojo tarmių tyrinėjimo būruose jaučiamas lyg ir atoslūgis.

A. Girdenis

Pranas Skardžius, *Lietuvių kalbos kirčiavimas*, Chicago, 1968, 117 p.

Knyga išleista Čikagos pedagoginio lituanistikos instituto. Ją sudaro pratarmė ir 12 skyrių: „Kirtis“, „Priegaidė“, „Priegaidė ir garsas“, „Priegaidžių kaita“, „Kirčio vieta“; toliau septyniuose skyriuose dėstomas visų lietuvių kalbos dalių kirčiavimas. Knygos gale pridėti 2 puslapiai kirčiuotų tekstų (trumputės ištraukos iš V. Krėvės ir Žemaitės raštų), kai kurių kalbotyros terminų paaiškinimai ir svarbesnės akcentologinės literatūros apžvalga, kurioje trumpai aptariami ir tarybinių kalbininkų darbai.

„Lietuvių kalbos kirčiavimas“ – nebe pirmas P. Skardžiaus darbas akcentologijos srityje. Litanistai gerai žino jo studiją „Daukšos akcentologija“, išėjusią iš spaudos Kaune 1935 m., po metų pasirodžiusį „Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimą“, 1950 m. jau užsienyje su kitais dviem autoriais išleista „Lietuvių kalbos vadovą“, kuriame yra nemažas P. Skardžiaus rašytas kirčio ir priegaidės skyrius, žino taip pat ne vieną periodinėje spaudoje skelbtą jo straipsnį kirčiavimo klausimais. Tačiau „Lietuvių kalbos kirčiavimas“ gerokai skiriasi ne tik nuo ankstesniųjų P. Skardžiaus šios srities darbų, bet ir apskritai nuo visų mūsų iki šiol turimų lietuvių kalbos kirčiavimo tyrinėjimų, kurie yra labai aiškios krypties: arba tik istorinės, arba tik norminamosios. Recenzuojamoje knygoje autorius eina lyg ir vidurio keliu: sistemingai dėstydamas bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo dalykus, jis stengiasi parodyti to kirčiavimo įvairumą dabartinės lietuvių kalbos tarmėse ir senesniuose jos šaltiniuose (daugiausia M. Daukšos raštuose), iškelti svarbesnius pakitimus ir paaiškinti jų priežastis. Beveik visur tai jam pavyksta įtikinamai padaryti. Kiekvienas autoriaus teiginys pagrindžiamas gausiais pavyzdžiais. Nevengiama atskirus lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės reiškinius palyginti su kitų kalbų faktais. Norminimo tikslų autorius sakosi čia sau nekeliąs, aiškindamasis tuo, kad „dabar, kada kyla visos lietuvių kalbos likimo klausimas svetur, bet kokios griežtesnės normalizacinės kirčiavimo direktyvos vargiai pasiektų savo tikslą, nes tam įvykdyti beveik neturime jokių veiksmingesnių priemonių“ (8 psl.). Tačiau autoriaus poziciją dėl to, kas kaip turėtų būti kirčiuojama bendrinėje kalboje, skaitytojas nesunkiai pajunta. Vienur autorius labiau linkęs leisti gretimines lytis. Pavyzdžiui, net paradigmoje aukštesniojo laipsnio būdvardžiai kirčiuojami ir pagal antrąją, ir pagal ketvirtąją kirčiuotę. Kitur pasisakoma už griežtesnį kirčiavimo išlyginimą. Pavyzdžiui, būdvardžius su priesaga *-inis, -inė*, jeigu jie padaryti iš dviskiemenių žodžių, autorius mano esant tikslingiau kirčiuoti pagal antrąją kirčiuotę: *dieninis, drobinis, rankinis, sėklinis, vištinis*, taip pat ir *pasaulinis, kopūstinis, popierinis, plaštakinis*, bet *kaimyninis, senovinis* ir kt. (63 psl.). Dar kitur autorius atkakliai laikosi tradicinio kirčiavimo, nors pastarasis ne visuomet pateisinamas dabartinės lietuvių kalbos polinkiais. Tai ypač pasakytina apie esamojo laiko veikiamųjų dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininkus, kurie knygoje (86 psl.) kirčiuojami taip, kaip kad juos kirčiuoti kadaise yra siūlęs K. Būga – pagal atitinkamus priešdėlinius veiksmazodžius: *duriąs, durią, ginąs, giną, kalbąs, kalbą*, nes *praduria, nėgina, pakalba*, ir *gailįs, gailį, geñdąs, geñdą, liėkąs, liėką*, nes *negaili, pageñda, paliėka*. Bet juk tokio kirčiavimo dabar niekuo negalime pagrįsti – jokioj tarmėj jie šitaip nekirčiuojami. Netgi šiaurės žemaičiai, iš visų lietuvių kalbos tarmių geriausiai išlaikę tradicinę veikiamųjų dalyvių vartoseną,